

TEKST[IL]INIAI MARŠRUTAI (1): XVIII A. PAB. - XX A. PR. SU TEKSTILĖS PRAMONE SUSIJUSIŲ PASTATŲ ARCHITEKTŪRA KAUNE

Kaunas ne atsitiktinai tapo reikšmingu kūrybinių procesų, susijusių su šiuolaikinės meninės tekstilės reprezentacijomis, centru Europoje. Gilios amatininkystės tradicijos mieste siekia dar XVI amžių, todėl tekstilė yra bene labiausiai su lietuvių tautos materialine kultūra bei tautodaile susijusi pramonės šaka. Tuo tarpu, audimas – tradicinis namudinis lietuvių amatas, nuo seno garsėjantis savo raštais ir spalviniais deriniais. Pramoniniu būdu XVII – XIX amžiuje buvo audžiama tik dvarų manufaktūrose. Šiose nedidelėse įmonėse gaminti lininiai, vilnoniai bei dekoratyviniai audiniai. XIX amžiaus antroje pusėje, Kaunui buvus vienu iš Hanzos sąjungos erdvės miestų, prekybiniame epicentre (dab. **Kauno senamiesčio teritorijoje**) pagausėjo amatininkų, atidariusių trikotažo, audimo, vatalino gamybos, siuvimo, skrybėlių gamyklėles, kuriose naudotos vietinės žaliavos.

Cariniu laikotarpiu Kaune daugiausia vyravo nedidelės tekstilės amatininkų dirbtuvėlės **Palangos, Kurpių, Daukšos, Mapų, Šv. Gertrūdės ir Birštono gatvėse**. Tvirtovės mieste buvo vystoma ir sunkioji pramonė – statomos ir sėkmingai veikė metalo apdirbimo įmonės. Kaip teigia profesorius A. Matukonis: „prieš Pirmąjį pasaulinį karą Respublikos tekstilės pramonėje dirbo tik apie 300 darbininkų“[1].

1918 metais Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir 1919 metais Kaunui tapus laikinąja šalies sostine, čia pradėjo kurtis ne tik valstybinės įstaigos, bet ir naujos pramonės įmonės. Lietuvos pramonė iki Pirmojo pasaulinio karo buvo tampriai susijusi su Carinės Rusijos ekonomika, jos rinka ir žaliavomis, todėl susikūrus valstybei, pramonės industriją reikėjo pradėti vystyti iš naujo. Nepriklausomybės pradžioje tekstilės pramonės įmonės užsiėmė vietinės ir atvežtinės žaliavos perdirbimu. Stambesni fabrikai pradėjo kurtis tik atstačius ir suremontavus sugriautus pastatus, stipriai nuniokotus ir išgrobstytus karo metu. Didžioji dalis įrengimų išvežti į Rusiją ir Vokietiją. Buvusiuose metalo fabrikuose pradėjo steigti naujos tekstilės įmonės. Gamybos atkūrimo procese tapo aišku, jog reikia orientuotis į kitus prioritetinius tikslus – koncentruotis ne į karo pramonę, o kurti industriją, tenkinančią augančios taikios visuomenės poreikius. Kadangi Lietuva savo gamtinių išteklių neturėjo, natūraliai pradėjo vystyti lengvoji ir perdirbimo gamyba: „iškilo naujos gamybos šakos: vilnos ir linų apdirbimas, konservų šaldomojo darbo plėtotė ir tobulinimas, elevatorių statyba ir t.t.“[2] 1921 metais Kaune veikė 283 smulkios įvairių amatininkų įmonėlės, kuriose dirbo ne daugiau kaip 5 darbininkai.

Taigi, didėjant kapitalo įplaukoms iš užsienio bei stambinant įmones, suvokta, jog Lietuvoje palankiausia vystyti lengvąją pramonę ir žemės ūkio produkcijos gamybą. Iki 1923 metų sausio mėnesio atliktas visos Lietuvos pramonės įkainojimas ir tik tada konstatuota, jog „viskas atkurta ir pasiekė taikos metų lygį.“[3] Valstybės pozicija taip pat buvo palanki tekstilės pramonės vystymuisi. Lietuvos vyriausybė laikėsi protekcionistinės muitų politikos, tekstilės gaminiams nustatyti dideli įvežimo muitai, o žaliavai – maži.“[4] Tačiau, tai buvo tik vienas iš faktorių, skatinusių pramonės plėtrą. Nepaisant pasaulinės krizės, kuri palietė ir to meto Lietuvą, 1931 – 1935 metais šalyje steigėsi naujos ir buvo plečiamos veikusios tekstilės įmonės“[5]. Didelę reikšmę turėjo tekstilės verslo bei tautodailės tradicijos, naujai gaminamos produkcijos populiarumas bei vidaus rinkos poreikis. 1937 metais Lietuvoje jau veikė 74 tekstilės ir trikotažo įmonės, kuriose dirbo 6522 darbininkai (20 procentų visų pramonės darbininkų). Tais pačiais metais audinių bei kitos produkcijos pagaminta už 63 873 tūkst. litų, išauta 2411 tūkst. metrų vilninių, 15 580 tūkst. metrų medvilninių, 355 tūkst. metrų lininių ir puslininių ir 1240 tūkst. šilkinų audinių. Nors buvo naudojama ir vietinė žaliava, importuoti išteklių vis dar sudarė 6 procentus viso žaliavų kiekio. „Aukšta kokybė pasižymėjo „Drobės“ bei „Litekso“ vilniniai drapai, ypač sudėtingos struktūros flokonė tipo audiniai bei audiniai karininkų ir kitokios paskirties milinėms. Plačia paklausa garsėjo dailūs lietuviški šukuotiniai kostiumai, vilniniai audiniai, lininės drobės bei staltiesės, medvilniniai audiniai“[6]. Daugelyje įmonių naudotos naujausios audimo mašinos. Darbininkus apmokė meistrai iš užsienio, nors įmonių savininkai stengėsi kvalifikuoti vietinius ir auginti savus „kadrus“. Minėtieji fabrikai išsiskyrė modernia audimo technika. Juose buvo naudojamos plačios gelumbių audimo staklės su automatine atbuline atmuša. Aukšta darbo kultūra garsėjo „Kauno audiniai“, kuriuose buvo dirbama našiomis krepinių siūlų sukimo mašinomis, moderniomis šilko audimo staklėmis.

Taigi, Kaune susiklostė palankios aplinkybės tekstilės fabrikams įsikurti ir veikti. Mieste galima išskirti kelias vietas, kuriose tarpukaryje buvo didesnė tekstilės įmonių koncentracija – Šančiuose buvusiam brolių Šmitų metalo fabrike įsikūrė bent 5 tekstilės įmonės („Audimas“, „Tangoras“, „Nerilit“, „Pluoštas“, „Vatolit“, šalia „Drobės“ fabriko veikė moderni trikotažo įmonė „Cotton“, Gedimino gatvėje – viename iš buvusių brolių Tilmansų gamyklos statinių įsikūrė „Kauno audinių“, kitoje – vilninių audinių fabrikas „Liteks“. Nemažai tekstilinių įmonių veikė pramoniniame Vilijampolės rajone.

Tekstilės industrijos pakilimui impulsą davė Amerikos lietuvių 1922 metais įkurtas „Drobės“ fabrikas Kaune, Šančiuose. Šio fabriko vadovybės vykdoma politika tapo pavyzdžiu kitoms įmonėms. Ją įkūrė prasigyrvenę Niujorko lietuviai, kurių pirminis sumanymas buvo gaminti autus Lietuvos kariuomenei. Įsigiję Šančiuose Fanstilio žemėje stovėjusį šiaudų malūną bei stakles Vokietijoje ir įkūrę akcinę bendrovę, jie pradėjo savo veiklą. Rekonstravus pastatą įrengtas vilnų karšimo, vėlimo, audimo, dažymo, pūkų kėlimo ir glaistymo fabrikas. 1923 metais čia dirbo 70 darbininkų. Tai buvo stambiausia tekstilės įmonė to meto Kaune. „Drobės“ savininkai siekė supirkti vietinę žaliavą, su ūkininkais, pristačiusiais vilną, mainydavo ją į audinius. Vėliau, per metus supirkadavo apie 3 mln. kilogramų vietinės vilnos. Karšimo ir verpimo skyrius veikė ištisą parą, darbininkai keisdavosi kas 8 valandas. Pastangos naudoti vietinę žaliavą, skatinimas auginti avis ir ūkininkų palaikymas, ilgainiui davė savo vaisius – „Drobės“ bendrovė tarpukariu tapo Lietuvos tekstilės pramonės flagmanu, kurios produkcija buvo naudojama

beveik visų armijos rūšių uniformoms siūti. Uniforminius vilnonius audinius gamino geležinkeliečiams, muitininkams, šauliams, studentams, gimnazistams, valdininkams ir t.t. Per metus bendrovė išausdavo apie 400 000 metrų iš įmonėje suverptų kočiotinių ir dalies šukuotinių verpalų. Svarbu tai, jog būtent „Drobėje“ pagamintas Nepriklausomos Lietuvos tautinės vėliavos etalonas[7]. Fabrike veikusios elektrinės pajėgumo užteko ne tik gamybos reikmėms, bet ir viso rajono apšvietimui.

4-ame dešimtmetyje atidarytos pirmosios firminės „Drobės“ parduotuvės ne tik Kaune, bet ir kituose šalies miesteliuose. Prie jų sumanyta įsteigti ir nedideles siuvyklas. 3-4 dešimtmetyje „Drobės“ bendrovės komplekse (Šančiuose) buvo nuolatos atnaujinami ir statomi nauji gamybiniai statiniai, modernizuojama gamyba, taip pat užsiimta ir labdaringa veikla, kaip antai, 1930 m. paaukota solidi suma Šančių bažnyčios tvorai pastatyti[8].

Taigi, patriotiškas požiūris į gamybą bei veiklą, fabriko darbininkų bendruomenės formavimas (bendrų švenčių organizavimas)[9], aukštesnės kvalifikacijos specialistų ugdymas, lėmė, jog ši bendrovė tapo populiariausia ir pažangiausia Lietuvos tekstilės pramonės įmone.

Kita pramonės raidai svarbi įmonė – stambiausia šilko audimo gamykla „Kauno audiniai“ įsikūrė buvusiam metalo apdirbimo fabrike, kuris priklausė broliams Tilmansams. Didžiuliam komplekse Kauno Naujamiestyje pastatus dalinosi dvi stambios tekstilės įmonės – „Kauno audiniai“, kuriuos įkūrė „Rigas audums“ savininkas R. Hiršas ir akcinė bendrovė „Liteks“, audusi vilnones medžiagas. 1930 metais pradėjusi veikti įmonė vienu metu remontavo pastatus ir apmokė audėjas dirbti. Audėjos amato reikėjo išmokti per dvi savaites, o jei nepavykdavo – atleisdavo iš fabriko. Pirmosios mokytojos buvo latvės iš „Rygės audums“, vėliau patirtį perduodavo lietuvių audėjos. 1930 – 1935 metais „Kauno audiniai“ tapo stambiausia šilko audinių įmone Lietuvoje. 1931 m. fabrike buvo gaminama 80 rūšių medžiagos[10], nors audė tik iš atvežtinės žaliavos. Tuo metu aktyviai modernizuojama gamyba ir darbo sąlygų gerinimas (įrengta valgykla, sporto salė, organizuojamos kalėdinės šventės vaikams, kartu švenčiamos valstybinės šventės) sudarė sąlygas susikurti gamyklos bendruomenei, 1938 m. fabrike dirbo jau 800 žmonių.

Sėkmingą „Kauno audinių“ veiklą šiuo laikotarpiu iliustruoja faktas, jog įmonė dalyvavo ir pelnė apdovanojimus ne tik Lietuvos, bet ir užsienio pramonės parodose, kaip pavyzdžiui, 1939 m. į pasaulinę Niujorko parodą išsiųsta 10 rūšių šilko dirbtinių[11]. Įdomu tai, jog „Kauno audiniai“ reikšmingai prisidėjo populiarinant tautinių kostiumų dėvėjimo tradiciją tarpukariu. Įmonėje buvo audžiami šilkiniai audiniai bei siuvami visų etnografinių regionų rūbai[12]. Manyta, kad nebrangios medžiagos šiam kostiumui gali būti prieinamos kiekvienai moteriai. Fabriko vadovybė (kaip ir „Drobė“) nemažai lėšų skyrė labdarai – šilko atraizas aukėjo loterijai, Lietuvos aeroklubui, Kauno žydų ligoninei „Bikur Cholim“ ir žydų vaikų namams[13].

Kita, trikotažo pramonės šaka iki pat XX amžiaus pradžios buvo namudinio ar manufaktūrinio pobūdžio, t.y. pagrindinę produkciją (kojines) mezgė rankomis arba primityvia rankine mašina. Tuo metu Kauno Senamiestyje ir Naujamiestyje kūrėsi mažos, prastomis darbo ir gamybos sąlygomis garsėjančios trikotažo dirbtuvėlės. Geresnės kokybės kojines buvo importuojamos. 1930 metais Šančiuose, buvusiam viename iš brolių Šmitų metalo apdirbimo fabriko pastatų, atidarytas „Cotton“ trikotažo fabrikas. „Cotton“ tipo mezgimo mašinos buvo elektrinės, mezgė tik iš importuotos

žaliavos. Po 1931 metų gaisro, gamykla perkelta šalia „Drobės“, kur susiformavo tekstilės įmonių rajonas, be minėtų, čia dar veikė kakliraiščių gamykla „**Flora**“, medvilnės audykla „**Kabla**“. Įmonės naudojos viena geležinkelio atšaka produkcijai transportuoti. Ilgainiui, didžiausio Pabaltijyje fabriko „Cottono“ produkcija pradėjo konkuruoti su atvežtine. Fabriko sėkmę garantavo ir plačiai propaguojamas valstybės požiūris, jog reikia pirkti lietuvišką prekę. 1937 metais produkcija buvo apdovanota aukso medaliu Briuselio parodoje[14].

Taigi, pirmosios Lietuvos respublikos laikotarpiu tekstilės pramonės vystymąsį sąlygojo didelis vidaus rinkos vartojimas, poreikis įsigyti naujų pigesnių gaminių. Kaune tokia tekstilės pramonės įmonių koncentracija paaiškinama tuo, jog čia dar nuo Carinės Imperijos laikų buvo didelis skaičius kvalifikuotų darbininkų ir pramoninei gamybai pritaikytų pastatų. Svarbus faktorius tekstilės pramonės intensyviai vystymuisi buvo ir valstybinė politika, palaikiusi nacionalinės produkcijos vartojimo skatinimą.

Raimonda Rickevičienė

[1] Mokslas ir technika. 1990 m., nr. 5., p. 24.

[2] Lietuvos pramonė. 1923 m., p. 10.

[3] Ibid, p. 10.

[4] Mokslas ir technika. 1999 m., nr. 12, p. 28.

[5] Mokslas ir gyvenimas. 1991 m., nr. 5, p. 29.

[6] Mokslas ir technika. 1999 m., p. 28.

[7] Ibid, p. 28.

[8] Gimtasis kraštas. 1995 m. spalio 19 d.

[9] Dirbančiųjų vienybę liudija faktas, jog kada Antrojo pasaulinio karo metu besitraukdami vokiečiai susprogdino fabriką, jį iš griuvėsių kėlė beveik visi buvę darbininkai. Lietuvos pramonė, 1923 m., p. 10.

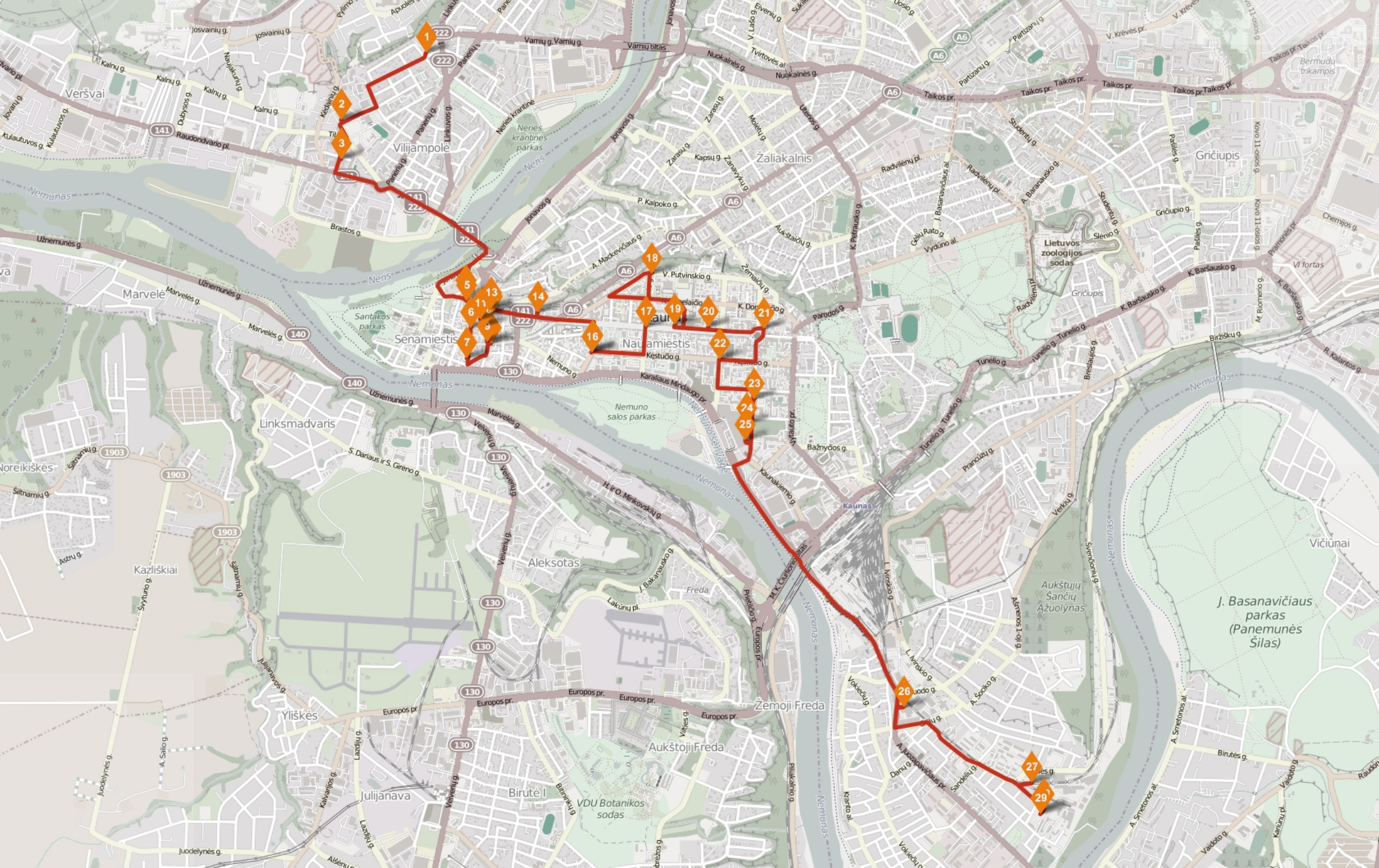
[10] KAA, f. 5, ap. 1, b. 1.

[11] Skučaitė, V. *Kauno audinių istorija. 1930-1996*. Kaunas, 1997.

[12] KAA, f. 4, ap. 1, b. 27, l. 71.

[13] Jaunoji karta. 1938 m., nr.9, p. 198.

[14] KAA, f. 4, ap. 1, b. 41, l. 9, 10, 65, 77.

MARŠRUTĄ SUDARO:

1

BUVĘS KAUNO GELUMBĖS AUDIMO FABRIKAS „BOSTON“

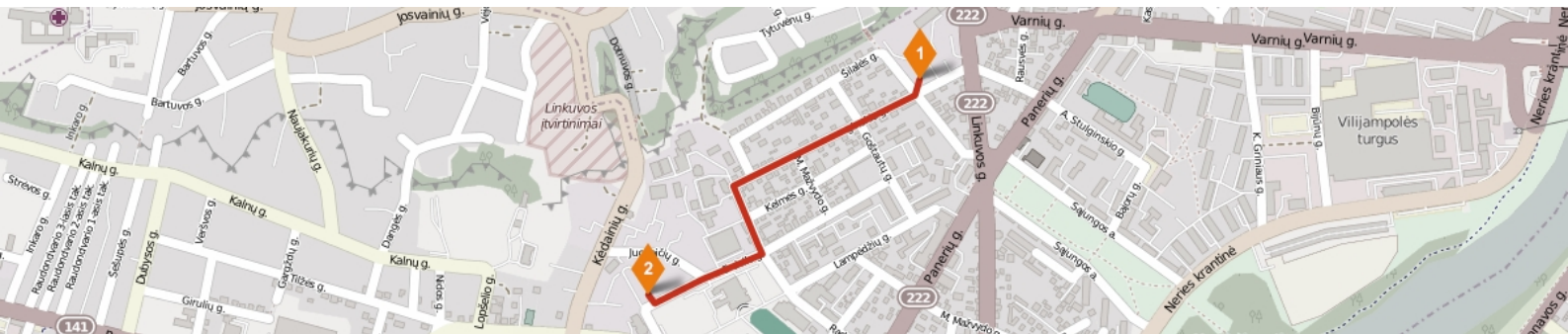
Adresas: A. Stulginskio g. 41 / Šilalės g., Kaunas

Architektai: Getneris Jurgis

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1920 - 1939

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

2

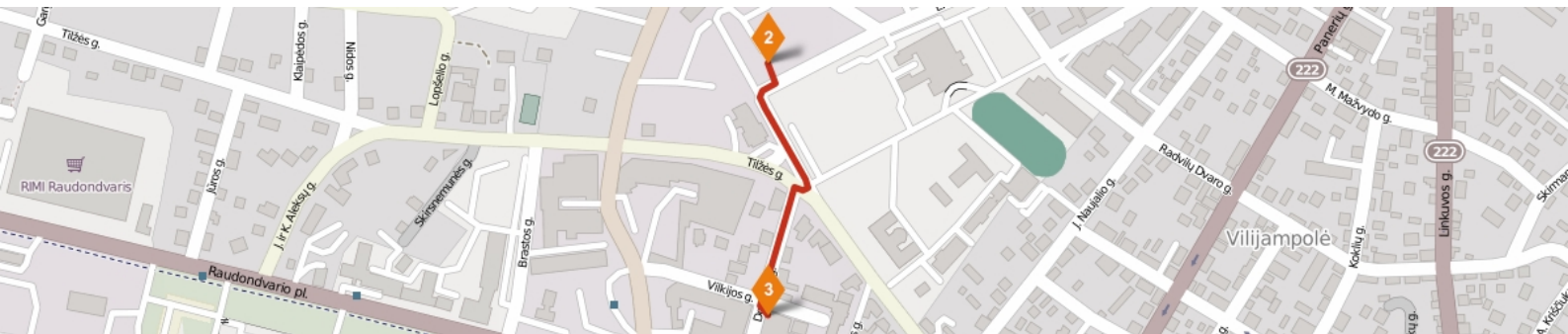
PASTATAS ERDVILO G. 3 KAUNE

Adresas: Erdvilo g. 3, Kaunas

Architektai: inž. P. Lamdanskis

Metai: 1935 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

3

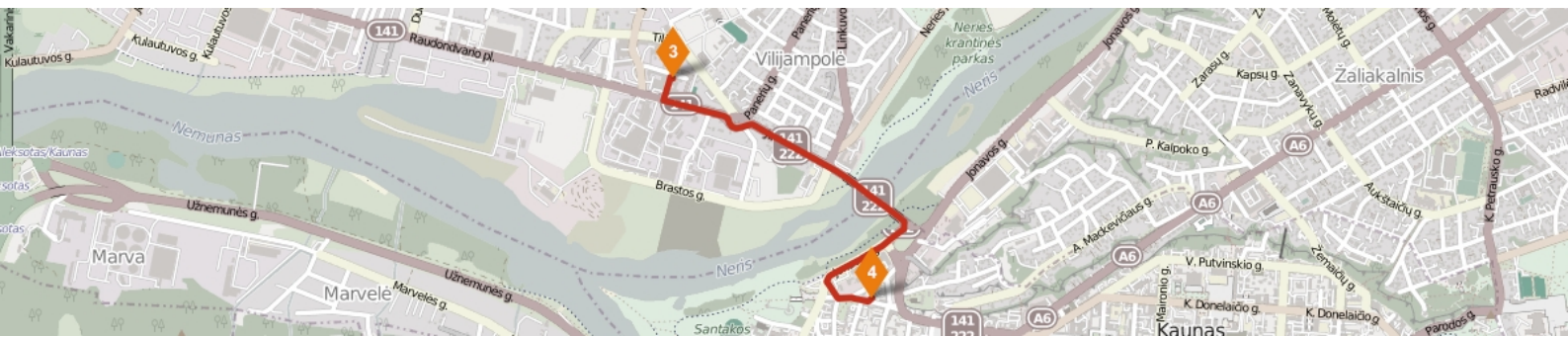
BUVĘS BENDROVĖS „DIANA“ FABRIKAS KAUNE

Adresas: Degtukų g. / Vilkijos g. 5, Kaunas

Architektai: inž. B. Klingas, techn. J. Martynaitis

Metai: 1932 - 1938

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

PASTATAS ŠV. GERTRŪDOS G. 68 KAUNE

Adresas: Šv. Gertrūdos g. 68, Kaunas

Metai: 1922

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

SENIEJI KAUNO AMATININKŲ - AUDĖJŲ IR SIUVĖJŲ NAMAI

Adresas: Palangos g., Kurpių g., Daukšos g., Mapų g., Šv. Gertrūdos g., Birštono g., Kaunas

Metai: 1757 - 1878

Laikotarpis: LDK, Carinis

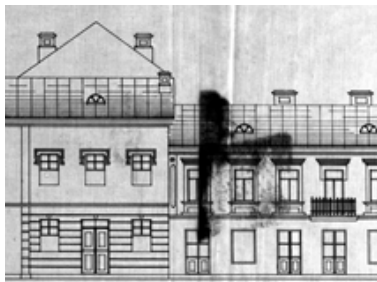
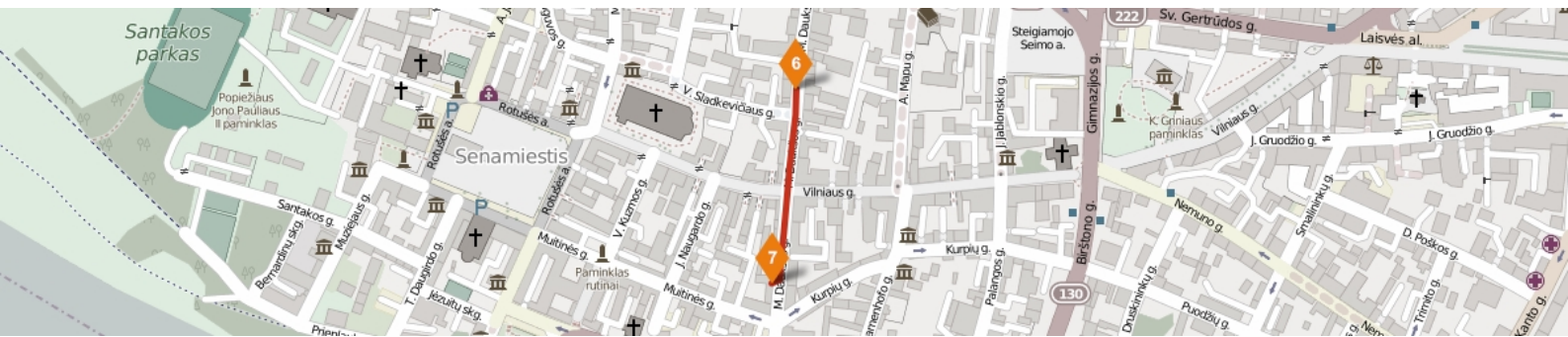

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS M. DAUKŠOS GATVĖJE

Adresas: M. Daukšos g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

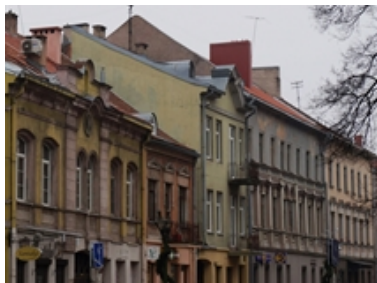
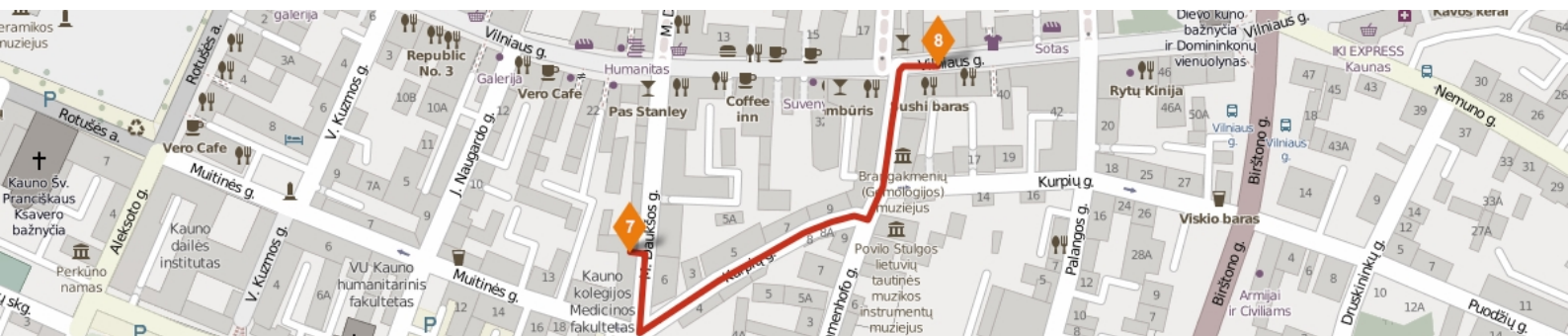
PASTATAS M. DAUKŠOS G. 5 KAUNE

Adresas: M. Daukšos g. 5, Kaunas

Architektai: N. Andrejevas, techn. J. Martynaitis

Metai: 1894 - 1924

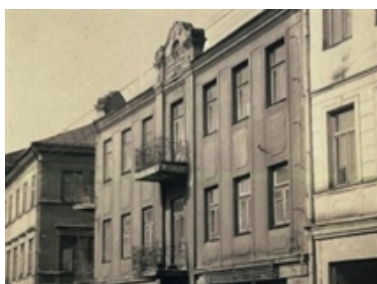
Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS VILNIAUS GATVĖJE

Adresas: Vilniaus g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

PASTATAS KAUNE VILNIAUS G. 10

Adresas: Vilniaus g. 10, Kaunas

Architektai: Jonas Krasauskas, Feliksas Vizbaras

Metai: 1924

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

10

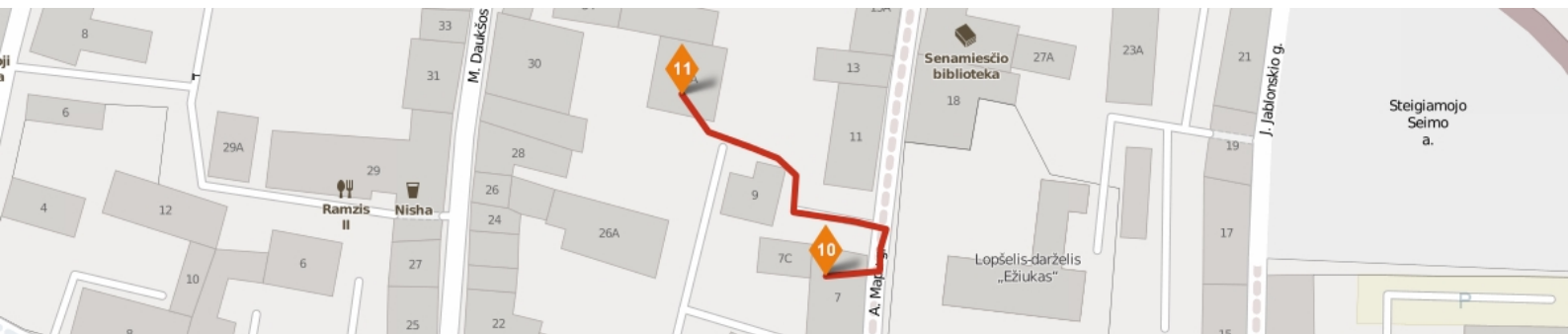
BUVUSI KAUNO SKRYBĖLIŲ DIRBTUVĖ „MADA“

Adresas: Mapų g. 7, Kaunas

Architektai: J. Martynaitis

Metai: 1897 - 1933

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

11

BUVUSI BROLIŲ KAPLANŲ KOJINIŲ IR TRIKOTAŽO DIRBTUVĖ KAUNĖ

Adresas: M. Daukšos g. 30 a, Kaunas

Metai: 1854 - 1939

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

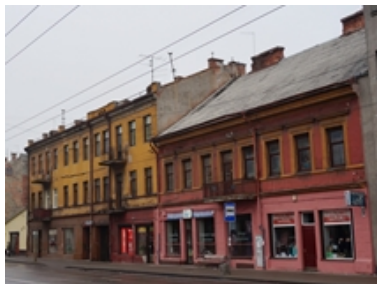
12

PASTATAS ŠV. GERTRŪDOS G. 25 KAUNE

Adresas: Šv. Gertrūdės g. 25, Kaunas

Metai: 1897 - 1939

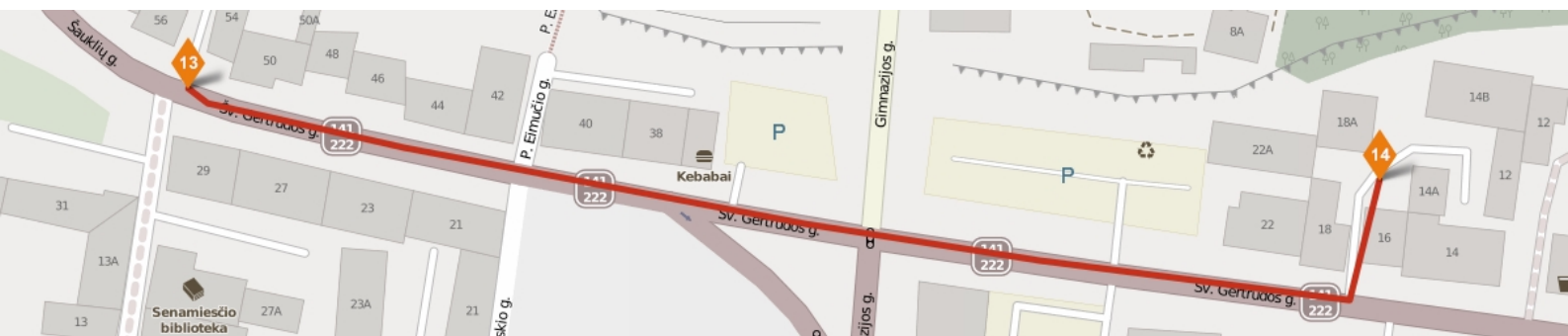
Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS ŠV. GERTRŪDOS G., ŽUVŲ IR SENOJOJE RINKOJE

Adresas: Šv. Gertrūdės g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

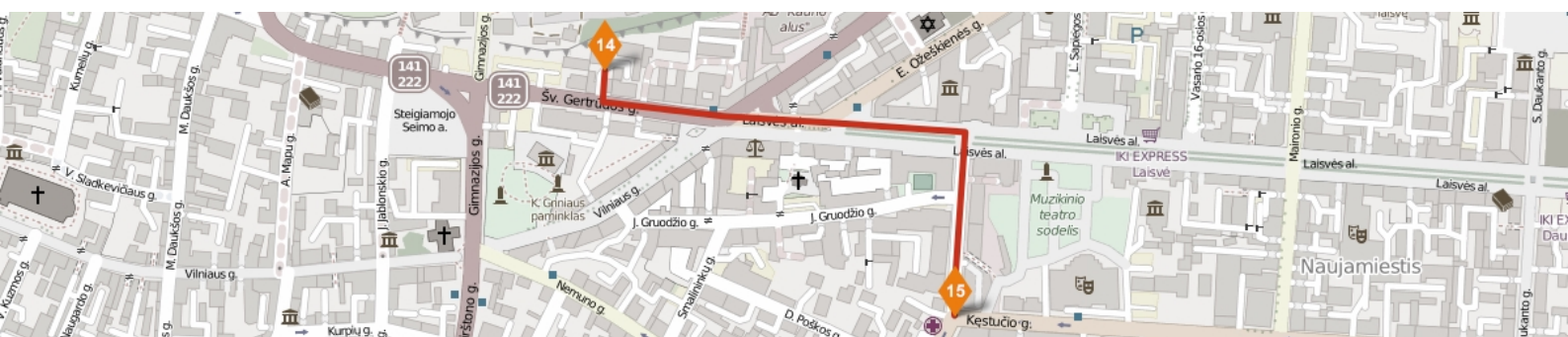

PASTATAS ŠV. GERTRŪDOS G.16 KAUNE

Adresas: Šv. Gertrūdės g.16, Kaunas

Metai: 1865 - 1933

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

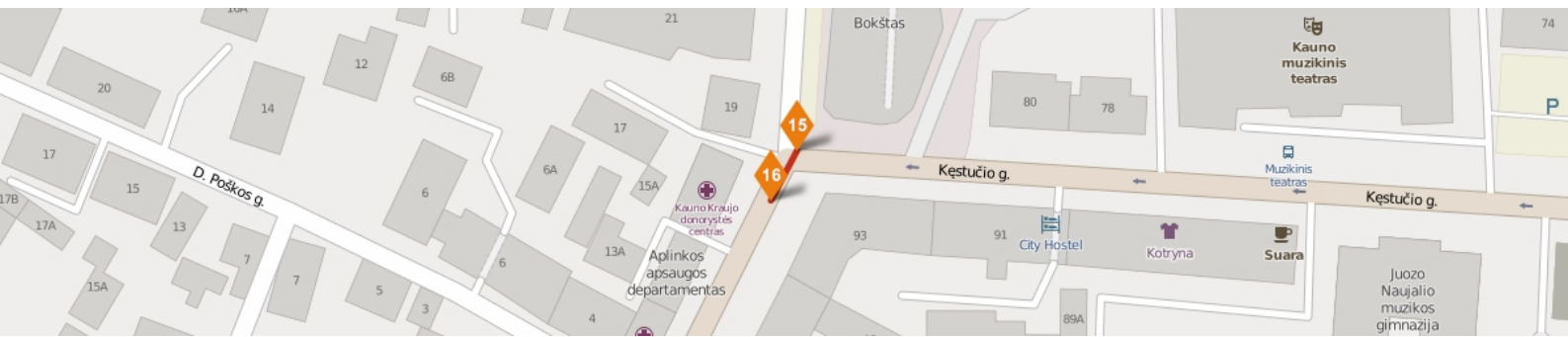

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS KĘSTUČIO GATVĖJE

Adresas: Kęstučio g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

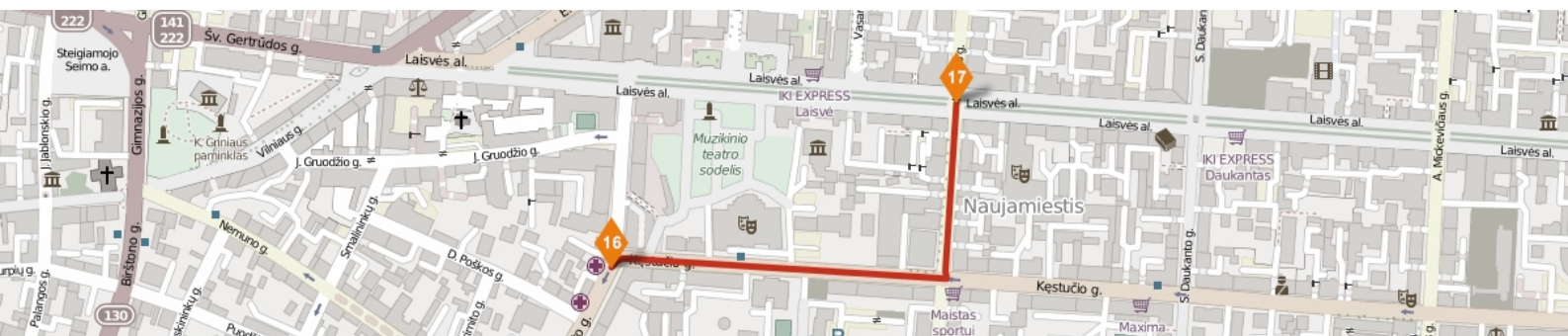
16

TARPUŠKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS I. KANTO GATVĖJE

Adresas: I. Kanto g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

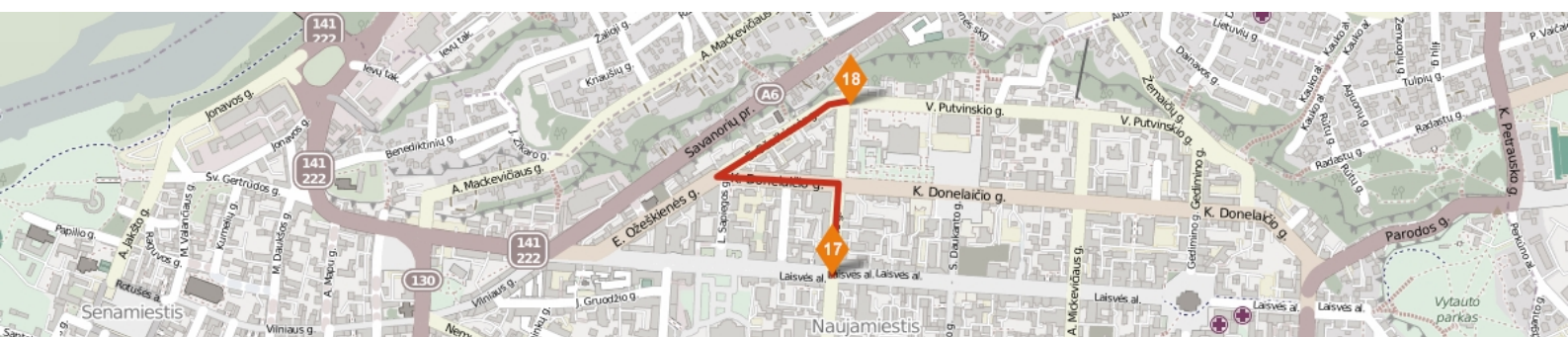
17

TARPUŠKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS MAIRONIO GATVĖJE

Adresas: Maironio g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

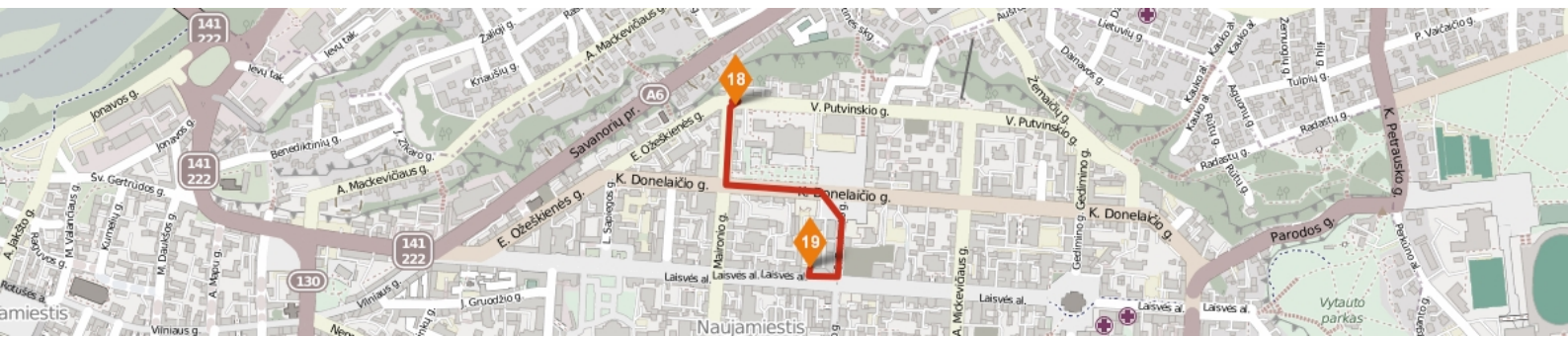

18

TARPUŠKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS K. DONELAIČIO IR V. PUTVINSKIO GATVĖSE

Adresas: K. Donelaičio g., V. Putvinskio g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

19

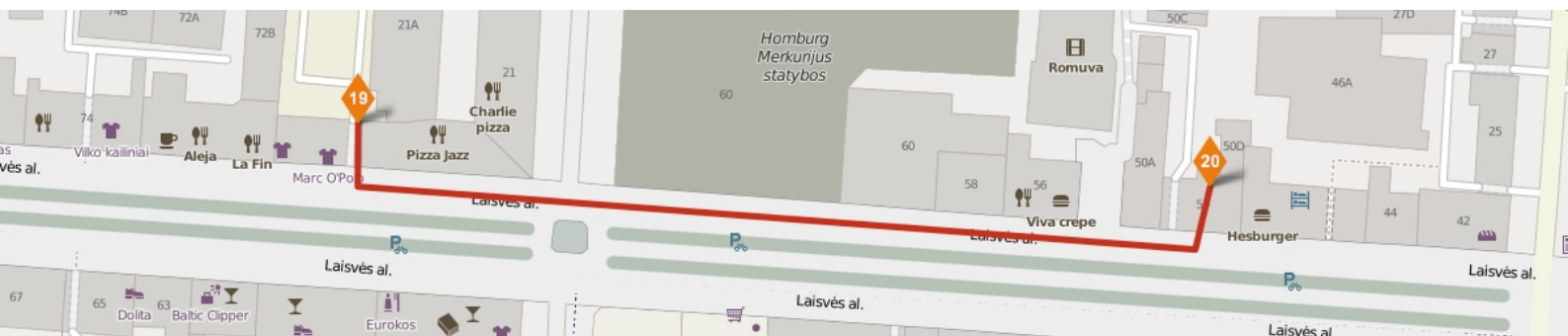
PASTATAS LAISVĖS AL. 70 KAUNE

Adresas: Laisvės al. 70, Kaunas

Architektai: Krasauskas

Metai: 1895 - 1927

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

20

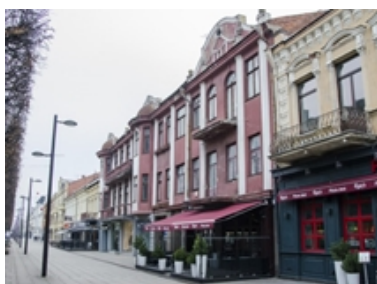
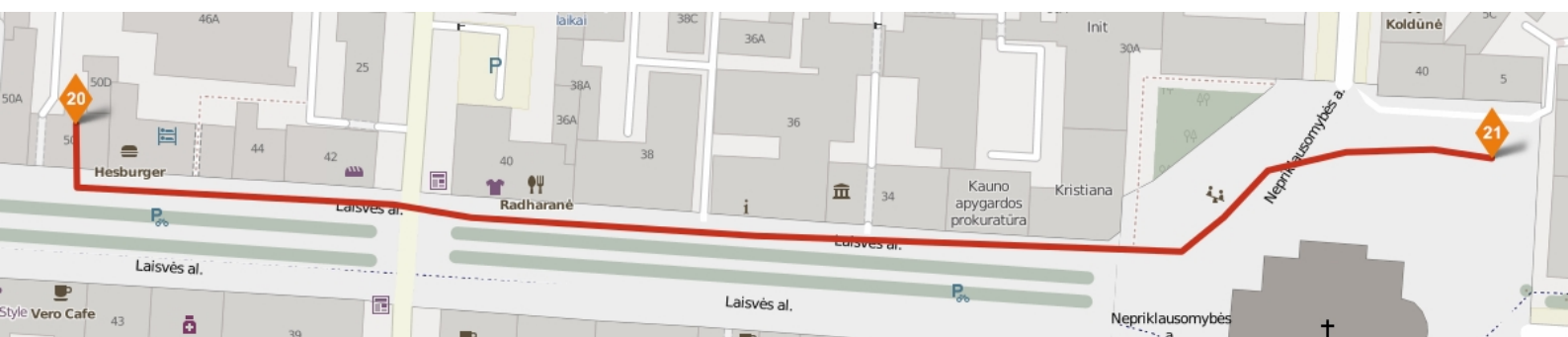
PASTATAS LAISVĖS AL. 50 KAUNE

Adresas: Laisvės alėja 50, Kaunas

Architektai: N. Andrejevas

Metai: 1850 - 1929

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

21

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS LAISVĖS ALEJOJE IR NEPRIKLAUŠOMYBĖS AIKŠTĖJE

Adresas: Laisvės alėja, Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

22

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS A. MICKEVIČIAUS GATVĖJE

Adresas: A. Mickevičiaus g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

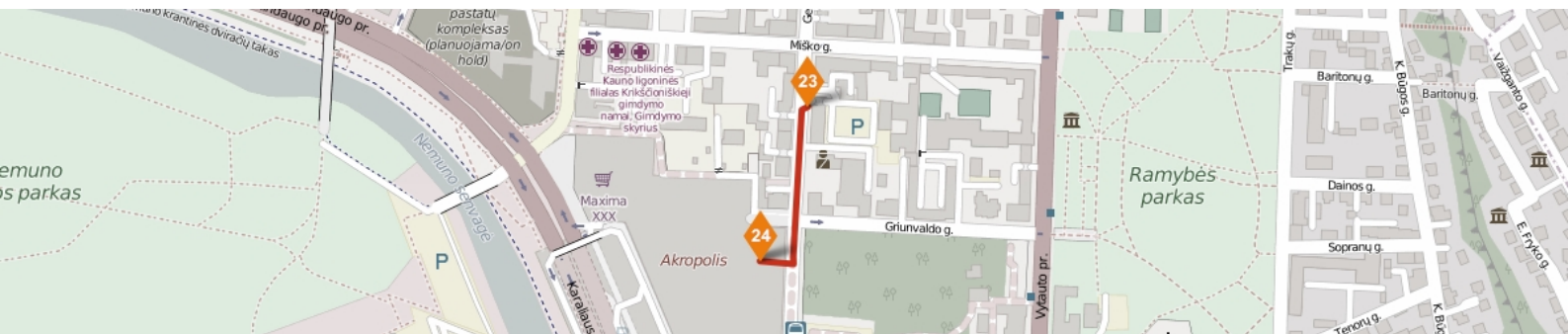
23

TARPUKARIO TEKSTILĖS ĮMONĖS GEDIMINO GATVĖJE

Adresas: Gedimino g., Kaunas

Metai: 1918 - 1940

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

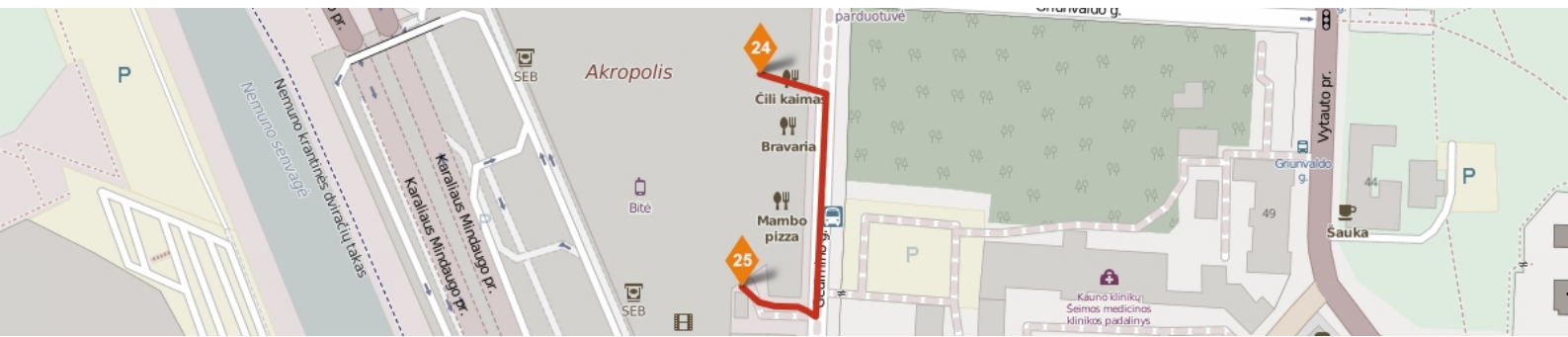
24

BUVĖS KAUNO AUDINIŲ FABRIKAS

Adresas: Griunvaldo g. 35 / Gedimino g. 9

Metai: 1870 - 1930

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

BUVĘS AUDINIŲ FABRIKAS „LITEX“ KAUNE

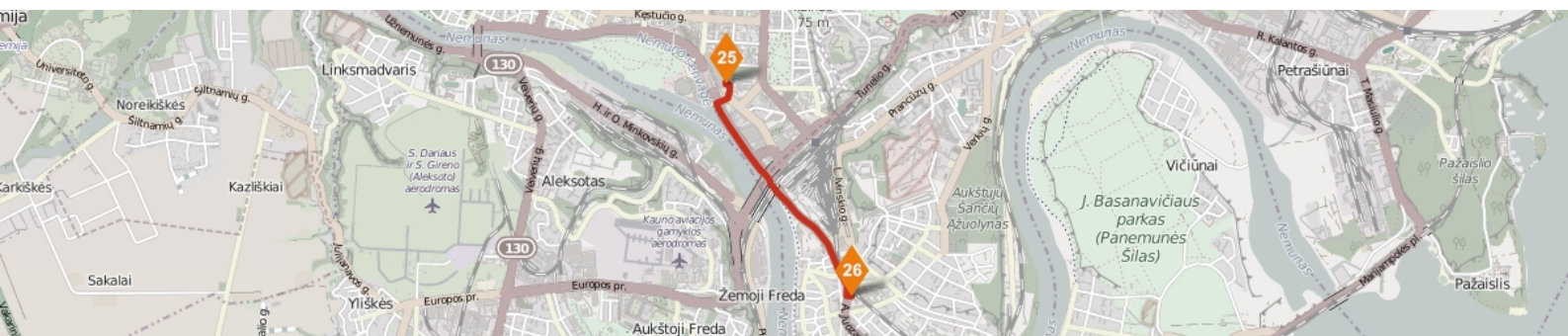
Adresas: Gedimino g. 7 / Karmelitų g.

Architektai: Getneris Jurgis

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1870 - 1927

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

TEKSTILĖS ĮMONIŲ KOMPLEKSAS JUOZAPAVIČIAUS PR. 82 / SKUODO G. 2, KAUNE

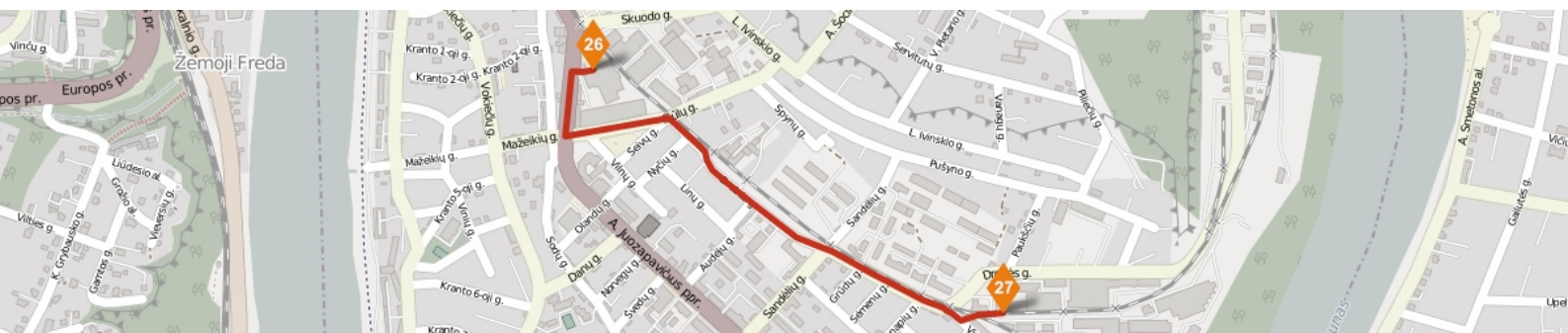
Adresas: Juozapavičiaus pr. 82 / Skuodo g. 2, Kaunas

Architektai: Romanas Steikūnas, techn. J. Martynaitis, Getneris Jurgis

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1870 - 1939

Laikotarpis: Carinis, Pirmoji Respublika

BUVĘS „DROBĖS“ FABRIKAS KAUNE

Adresas: Drobės g. 62, Kaunas

Architektai: inž. V. Klimavičius

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1920 - 1939

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

28

BUVĘS „COTTON” FABRIKAS KAUNE

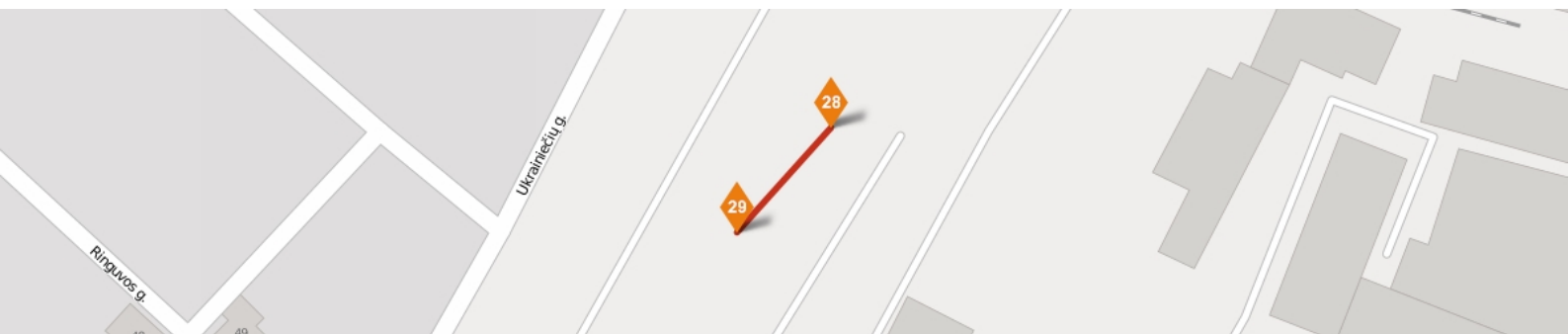
Adresas: Virvių g.17 / Ukrainiečių g., Kaunas

Architektai: inž. J. Segalauskas, P. Šeinzonas, inž. B. Jofe, inž. Nochas
Evanas

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1930 - 1942

Laikotarpis: Pirmoji Respublika

29

BUVĘS ŠILKO AUDINIŲ IR KAKLARAISČIŲ FABRIKAS „FLORA” KAUNE

Adresas: Virvių g., Kaunas

Stiliai: Pramoninė architektūra

Metai: 1931

Laikotarpis: Pirmoji Respublika